

Piotr Cymanow

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

OCENA KORZYŚCI I STRAT WYNIKAJĄCYCH Z WYJAZDÓW ZAROBKOWYCH W OPINII MIGRANTÓW PRZEBYWAJĄCYCH ZAGRANICĄ

*EVALUATION OF THE ADVANTAGES AND LOSSES FROM ECONOMIC
MIGRATION IN THE OPINION OF THE MIGRANTS REMAINING ABROAD*

Słowa kluczowe: procesy migracyjne, bilans mobilności, obszary wiejskie, rozwój lokalny

Key words: migration processes, mobility balance, rural areas, local development

JEL codes: O15, R11

Abstrakt. Przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród osób przebywających na zagranicznym wyjeździe zarobkowym. Respondenci stanowili grupę wywodzącą się ze środowisk wiejskich, z obszarów rozdrobionych agrarnie, zlokalizowanych na terenie Polski południowej. Dokonano próby bilansu – w zakresie korzyści i strat wynikających ze wzmózonych procesów mobilnościowych w odniesieniu do dwóch aspektów. Pierwszy z nich odnosił się do oceny oddziaływania migracji zarobkowej na sytuację osobistą migrantów – z uwzględnieniem elementów dotyczących funkcjonowania wiejskich gospodarstw domowych w wymiarze ekonomicznym i społecznym. Drugi obszar analizy koncentrował się na następstwach wyjazdów zarobkowych z punktu widzenia środowiska lokalnego migranta. W obu wymiarach za istotny czynnik uznano napływ tzw. *remittances*, czyli środków finansowych wypracowanych zagranicą, poddając ocenie istotność przepływów kapitałowych dla funkcjonowania rodzin migranckich – oraz w szerszym kontekście – rozwoju otoczenia w wymiarze społeczności lokalnej. Podkreślono również znaczenie masowych wyjazdów zarobkowych w kontekście stabilności układów społecznych, w tym zahamowanie procesów mających wpływ na deformację dotychczasowego profilu demograficznego obszarów wiejskich.

Wstęp

Znaczące zmiany w sferze społeczno-gospodarczej, które w dwóch ostatnich dekadach można zaobserwować w kontekście funkcjonowania środowisk lokalnych w Polsce, w istotny sposób związane są z gwałtownym wzrostem mobilności szczególnie młodszych mieszkańców obszarów wiejskich. Liczne następstwa natury ekonomicznej pozostawiły za sobą również wiele istotnych skutków natury socjologicznej, niektóre ośrodki badawcze zajmujące się tematyką migracji wprost stawiają tezę o rozpadzie spójności niektórych środowisk lokalnych w Polsce w następstwie wzmózonych migracji poakcesyjnych [White, Ryan 2008]. Często rozważa się kwestię polaryzacji społecznej, zachodzącej zarówno w sferze ogólnopolskiej, jak i w obrębie poszczególnych regionów naszego kraju [Wesołowska 2011]. Istotnym następstwem procesów migracyjnych staje się też rozpad więzi sąsiedzkich stanowiących podstawę podejmowania wielu inicjatyw lokalnych [Cymanow i in. 2015a].

Natężenie i kierunki współczesnych migracji zarobkowych Polaków zostały w ostatnich latach zdeterminowane przez kilka istotnych wydarzeń związanych z dwukrotnym (2004 i 2007 rok) rozszerzeniem Unii Europejskiej (UE), poszerzeniem strefy Schengen (2007 rok) oraz zapoczątkowanym w tym samym czasie globalnym kryzysem gospodarczym [Nowotnik 2011].

Jednym z istotnych następstw procesów migracyjnych jest problem starzenia się społeczeństw. Ujemny przyrost naturalny powiązany z niekorzystnym saldem migracji oznacza stopniowe wyludnianie się – zwłaszcza obszarów peryferyjnych – prowadząc w konsekwencji do przemian w strukturze demograficznej takiego regionu [Sobotka 2009], przyczyniając się

również do trwałych przeobrażeń w wielkości i strukturze lokalnego rynku pracy [Cymanow i in. 2015b]. Z drugiej jednak strony, migracja stanowi często jedyną możliwość aktywizacji zawodowej mieszkańców obszarów migracyjnych, doprowadzając do przepływu środków w ramach tzw. *remittances* (środków finansowych wypracowanych zagranicą) i utrzymywania członków rodziny pozostających w miejscu macierzystym. Ważnym aspektem staje się też coraz częściej nabycie doświadczeń i umiejętności migrantów, co skutkuje poprawą ich sytuacji na rynku pracy [Piklikiewicz 2000]. Ponadto procesy te odgrywają istotną rolę w uzupełnieniu niedoboru na zagranicznych rynkach pracy, stanowiąc ważny stimulator wzrostu gospodarczego [Duszczyk 2012]. Trzeba też mieć na uwadze to, że wyjazd z kraju osób młodych, często mających dobre wykształcenie, powoduje w dłuższych okresach drenaż umiejętności oraz redukuje zasoby kapitału ludzkiego – niezbędne w procesie przemian obszarów peryferyjnych [Iglicka 2009].

Należy jednak pamiętać, że natężenie oddziaływania poszczególnych czynników związanych z migracjami w wymiarze lokalnym jest w istotny sposób powiązane z występującą koniunkturą gospodarczą. Obserwowane przedłużanie się kryzysu w krajach Europy Zachodniej pozostaje w relacji z malejącą skłonnością Polaków do wyjazdów zagranicznych, a także z zauważalnym wzrostem intensywności migracji powrotnych [Kałuża-Kopias 2014]. Może to w konsekwencji odwrócić dotychczasowe tendencje w zakresie mobilności, doprowadzając do zmiany niektórych następstw odpływów migracyjnych ze środowisk wiejskich.

Materiał i metodyka badań

Przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2015 roku na próbie 150 osób (74 kobiet i 76 mężczyzn) przebywających na migracji zarobkowej od minimum 12 miesięcy. Dobór respondentów determinowany był miejscem ich przebywania – w próbie badawczej odzwierciedlono udział migrantów z Polski w krajach stanowiących tradycyjne miejsce wyjazdu (Niemcy, Wielka Brytania, Austria, Francja, Włochy, Hiszpania, kraje skandynawskie, USA). Wywiad przeprowadzono z wykorzystaniem poczty elektronicznej, a osoby rekrutujące się do badania jako miejsce macierzyste podawały miejscowości peryferyjne w obrębie województwa małopolskiego i podkarpackiego. W strukturze wiekowej respondentów dominowały osoby młode (odpowiednio do 24 lat – 34%, 25-34 lat – 46% populacji), osoby w średnim wieku stanowiły 7,3% (wiek 35-44), natomiast w grupie powyżej 45. roku znalazło się 12,3% ogółu osób badanych.

Zasadniczym celem pracy było wykazanie znaczenia korzyści i strat wynikających z podjęcia decyzji w zakresie wyjazdu zarobkowego. Czynniki te analizowano z dwójakiego punktu widzenia – korzyści osobistych migranta i jego rodziny oraz środowiska lokalnego osób podejmujących decyzję o wyjeździe. Główna hipoteza badawcza odnosiła się do udowodnienia, że w aspekcie wyjazdów zarobkowych korzyści oraz strat odnoszone w wyniku mobilności mieszkańców obszarów wiejskich mają zróżnicowany charakter – determinowany sytuacją osobistą migranta oraz charakterem obszaru migracyjnego z jakiego osoba taka pochodzi.

Bilans migracji w kontekście gospodarstwa domowego i sytuacji osobistej migranta

Procesy migracyjne, jakkolwiek rozpatrywane w ujęciu zjawisk masowych, mają swoją przyczynę w indywidualnej kalkulacji czynników decyzyjnych związanych z analizą bodźców wypychających z dotychczasowego środowiska zamieszkania w konfrontacji z siłą elementów przyciągających do nowego miejsca pobytu. Wiąże się to zatem z koniecznością ciągłego poddawania ocenie słuszności podejmowanych działań z pozycji gospodarstwa domowego, jak i jednostki zaangażowanej bezpośrednio w mobilność. Pierwsza część badań dotyczyła zbilansowania osobistych korzyści i strat osoby migrującej oraz siły oddziaływania poszczególnych czynników na gospodarstwo domowe respondenta. Wyodrębniono następujące elementy:

Tabela 1. Znaczenie następstw migracji w odniesieniu do bilansu osobistych (rodzinnych) korzyści i strat respondentów

Table 1. Significance of the effects of migration on the balance of personal (family) benefits and losses of respondents

Czynnik/ znaczenie <i>Factor/ importance</i>	Znaczenie następstw migracji [% wskazań]/ <i>Significance of the effects of migration [% of indications]</i>					
		nieistotne/ <i>negligible</i>	mało ważne/ <i>not important</i>	dość istotne/ <i>quite significant</i>	bardzo ważne/ <i>very important</i>	priorytetowe/ <i>priority</i>
Korzyści/ <i>Benefits</i>	1	0,7	3,3	8,7	28,0	59,3
	2	0,0	2,7	16,0	32,7	48,6
	3	17,4	13,3	40,0	20,0	9,3
	4	9,3	16,7	31,3	28,0	14,7
	5	2,7	2,7	10,7	24,7	59,2
	6	6,0	12,6	20,0	30,7	30,7
Straty/ <i>Loss</i>	7	18,7	26,0	24,6	14,0	16,7
	8	26,7	23,3	32,0	12,0	6,0
	9	11,3	14,0	24,7	25,3	24,7
	10	22,0	12,0	24,7	16,6	24,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Source: own research

- korzyści: 1) podwyższenie standardu życia, 2) finansowanie bieżących wydatków, 3) aktywność inwestycyjna, 4) edukacja i rozszerzenie horyzontów, 5) możliwość podjęcia pracy, 6) poznanie obcej kultury i języka.
- straty: 7) prowadzenie życia na krawędzi dwóch światów, 8) deprecjacja (utrata) kapitału ludzkiego, 9) koszty zdrowotne, psychiczne związane z rozłąką z rodziną i bliskimi, 10) rozpad związków, rodzin.

Istotność poszczególnych czynników poddana została następnie ocenie, której wyniki przedstawione zostały w tabeli 1.

Z zaprezentowanych danych wynika, że fundamentalne znaczenie z punktu widzenia migranta i jego rodziny w ocenie korzyści z migracji, odgrywa połączenie czynnika aktywizacji zawodowej i poprawa warunków życia. Wśród osób migrujących – zwłaszcza z obszarów peryferyjnych – decyzja o wyjeździe stwarzała często jedyną możliwość na podjęcie pracy zarobkowej i przerwanie stagnacji związanej z bezrobociem. Ponadto, u źródeł koncepcji rozwoju egzogenicznego znajduje się przekonanie, że rozwój peryferii nie może być zapoczątkowany przy wykorzystaniu wyłącznie ich wewnętrznego potencjału. Oznacza to zatem, konieczność użycia zewnętrznych środków, głównie inwestycyjnych, choć także dotyczy transferu technologii oraz wiedzy [Satoła 2013]. Migracje mogą być sposobem na zapewnienie obszarom peryferyjnym zewnętrznego zasilanie finansowego oraz transferu wiedzy. Dysparytet dochodowy występujący na lokalnym rynku pracy względem rynków zagranicznych powoduje, że pomimo relatywnie wyższych kosztów życia na wyjeździe, sytuacja materialna gospodarstwa domowego, z którego przynajmniej jedna osoba decyduje się na migrację zewnętrzną ulega znaczącej poprawie. Istotną korzyścią z punktu widzenia takiego podmiotu staje się też często odzyskanie płynności finansowej i oddłużenie, a w dalszej kolejności możliwość poprawy standardu życia wszystkich domowników. Wśród pozamaterialnych korzyści związanych z zagranicznym wyjazdem zarobkowym respondenci wskazywali na możliwość poznania obcej kultury oraz naukę języka obcego, co w perspektywie ewentualnego powrotu może zwiększać pozycję zawodową migranta na rodzimym rynku pracy.

Analizując istotność strat wynikających z wyjazdów zarobkowych z punktu widzenia sytuacji osobistej i rodzinnej migrantów, warto podkreślić znaczenie trwałości relacji zachodzących

pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny. Badane osoby wskazują na ryzyko osłabienia owych więzów lub nawet rozpad związków wynikający z długotrwałej rozłąki. Znaczącą rolę odgrywają też powiązane z tymi tendencjami potencjalne problemy zdrowotne (głównie natury psychologicznej), powodujące konieczność przerwania wyjazdu w poczuciu osobistej porażki i stwarzające istotne trudności adaptacyjne w przypadku migracji powrotnych. Natomiast za czynniki mniej istotne w odniesieniu do bilansu strat osobistych uznano deprecjację kapitału ludzkiego, co może dowodzić, że obecna migracja zarobkowa w odróżnieniu od wyjazdów poakcesyjnych, pozwala na podjęcie pracy zgodnie z kwalifikacjami bez utraty posiadanych umiejętności zawodowych.

Przeprowadzone badania dowiodły też, że poziom dochodu równoważącego korzyści i strat wynikające z migracji – oznaczający możliwość powrotu do kraju – oscyluje w okolicy 1500 euro. A zatem poprawa warunków płacowych w kraju macierzystym może stanowić istotną przesłankę w zakresie wzrostu skali migracji powrotnych, zwłaszcza w odniesieniu do osób posiadających atrakcyjne, z punktu widzenia rodzimego rynku pracy, wykształcenie i kwalifikacje.

Ocena następstw migracji w ujęciu funkcjonowania społeczności lokalnej w kraju macierzystym

Innym aspektem prowadzonej analizy była ocena oddziaływania procesów migracyjnych na społeczność lokalną w środowisku z którego pochodzi respondent. W badaniu wyodrębniono następujące elementy:

- korzyści: 1) inwestowanie w kraju zarobionych oszczędności, 2) nowe kwalifikacje i umiejętności emigrantów, 3) wzrost dochodów jednostek samorządowych, 4) poprawa infrastruktury, 5) mniejszy wymiar biedy i patologii, 6) niższe wydatki na świadczenia społeczne, 7) lepsze wyposażenie gospodarstw domowych;
- straty: 8) zaburzenie struktury demograficznej, 9) deficyt wykwalifikowanej mobilnej siły roboczej, 10) zagrożenie wypłacalności systemu emerytalnego.

Wagi poszczególnych czynników zostały pokazane w tabeli 2.

Wśród najistotniejszych korzyści związanych z migracją z danego obszaru wyróżniono ograniczenie poziomu ubóstwa materialnego i pośrednio związany z tym spadek zachowań o charakterze

Tabela 2. Znaczenie następstw migracji w odniesieniu do bilansu korzyści i strat środowiska lokalnego respondentów

Table 2. The importance of the consequences of migration on the balance of benefits and losses of the local environment of respondents

Czynnik/ znaczenie <i>Factor/ importance</i>	Znaczenie następstw migracji [% wskazań]/ <i>Significance of the effects of migration [% of indications]</i>					
		nieistotne/ <i>negligible</i>	mało ważne/ <i>not important</i>	dość istotne/ <i>quite significant</i>	bardzo ważne/ <i>very important</i>	priorytetowe/ <i>priority</i>
Korzyści/ <i>Benefits</i>	1	13,3	16,0	25,3	28,7	16,7
	2	6,7	16,7	31,9	30,7	14,0
	3	10,7	13,3	32,6	28,7	14,7
	4	15,3	20,0	35,3	22,7	6,7
	5	10,0	12,0	25,3	28,7	24,0
	6	12,7	20,0	34,0	19,3	14,0
Straty/ <i>Loss</i>	7	4,7	10,0	24,0	41,3	20,0
	8	12,0	21,3	32,7	22,0	12,0
	9	6,7	19,3	30,7	25,3	18,0
	10	12,0	12,7	16,7	24,6	34,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych
Source: own research

patologicznym. Wzrost świadomości mieszkańców związany z podjęciem wyjazdów zarobkowych oraz funkcjonowanie wielu powiązanych z tym pozytywnych przejawów współpracy (jak np. tworzenie sieci migracyjnych), zwiększył w wielu przypadkach spójność lokalnych społeczności przyczyniając się też do większej aktywności w wymiarze lokalnym. Inne ważne korzyści wskazywane przez respondentów wiążą się z możliwością rozwoju miejscowego rynku pracy – migranci dostrzegali, że znacząca część środków pochodzących z transferów (tzw. *remittances*) nie tylko ożywia popyt na lokalne produkty i usługi (poprawiając wyposażenie gospodarstw domowych), ale także bywa często inwestowana w tworzenie i rozwój małych firm. Sprzyja temu również, podkreślany w wynikach badań, wzrost kwalifikacji i umiejętności respondentów odnoszący się nie tylko do korzyści osobistych, ale także wzmacniający konkurencyjność środowiska lokalnego – także w odniesieniu do potencjalnych inwestorów zewnętrznych. Relatywnie niskie korzyści wynikające z dużej skali migracji zarobkowych z danego terenu odnoszą się do poprawy infrastruktury (co być może będzie stanowiło odroczone w czasie następstwo wspomnianych wcześniej impulsów wzrostowych). Respondenci wskazywali też na ograniczony wpływ migracji w zakresie redukcji środków przeznaczanych na opiekę społeczną, co może być związane z selektywnością korzyści odnoszonych przez poszczególne grupy społeczne w wyniku migracji.

W odniesieniu do strat wynikających z masowych wyjazdów zarobkowych podkreślano problem zagrożenia wypłacalności systemu emerytalnego, związany z mniejszą liczbą osób płacących składki w Polsce, a także ogólną niewydolnością instytucjonalną podmiotów odpowiedzialnych za świadczenia emerytalno-rentowe. W sytuacji pogarszającej się struktury demograficznej obszarów peryferyjnych, wzrasta liczba osób starszych, których egzystencja z reguły opiera się na pobieraniu wspomnianych świadczeń. Z uwagi na to, że migracja zarobkowa dotyczy z reguły osób młodych (w dużej mierze mężczyzn), deformacja profilu demograficznego odgrywa istotną (często niekorzystną) rolę w funkcjonowaniu lokalnych społeczności, przyczyniając się do utrwalenia niewłaściwych tendencji w perspektywie długookresowej.

Podsumowanie

Zaprezentowane wyniki badań dotyczących bilansu migracji zarobkowych z punktu widzenia osób znajdujących się poza krajem macierzystym, wskazują na istotność oddziaływania procesów związanych z mobilnością ludności na funkcjonowanie systemu społeczno-gospodarczego obszarów dotkniętych odpływem migracyjnym. Przeprowadzona analiza wskazuje na dwoistość następstw wyjazdów migracyjnych – w ujęciu jednostki, którą stanowi migrant i jego gospodarstwo domowe, oraz w ujęciu zbiorczym – z punktu widzenia jego środowiska lokalnego. W indywidualnej ocenie korzyści podkreślane są aspekty ekonomiczne związane z możliwością aktywizacji osób pozostających dotychczas bez zatrudnienia bądź wykonujących nisko płatne zajęcia, a także – co stanowi naturalną konsekwencję – poprawa standardu życia wszystkich domowników i polepszenie perspektyw związanych np. z edukacją. Natomiast głównych zagrożeń upatruje się w osłabieniu relacji międzyludzkich i rozpadzie związków, a także zjawisk towarzyszących pogorszenia stanu zdrowia związanych z długotrwałą rozłąką. Z kolei ocena następstw migracji w wymiarze społecznym wskazuje na istotność korzyści w zakresie ograniczenia poziomu ubóstwa i wynikających z tego przejawów patologii oraz zwiększeniu aktywności lokalnej, przy jednoczesnym zagrożeniu wynikającym z pogorszenia struktury demograficznej i związanym z tym ryzykiem pogorszenia funkcjonowania systemu emerytalno-rentowego.

Przedstawione wyniki badań, wskazują też na istotność tego typu badań w analizie rozwoju obszarów wiejskich – zwłaszcza w regionach dotkniętych odpływem migracyjnym. Ewentualne działania o charakterze wspomagającym funkcjonowanie obszarów peryferyjnych muszą mieć na uwadze tendencje demograficzne, a także przemiany w zakresie rolnictwa i pozostałych przejawów aktywności gospodarczej ludności zamieszkującej te tereny. Działania takie muszą też uwzględniać istotny wpływ (tak pozytywny jak i negatywny) migracji zarobkowych na stan bieżący i przyszłość w funkcjonowaniu przedmiotowych obszarów.

Literatura

- Cymanow Piotr, Anna Florek-Paszkowska. 2015a. „Ocena kosztów migracji ludności wiejskiej Karpat w kontekście zarządzania problemowymi obszarami migracyjnymi”. *Problemy Rolnictwa Światowego* 15 (2): 26-34.
- Cymanow Piotr, Wiesław Musiał, Aleksandra Grabińska. 2015b. „Przeptywy zasobów pracy w obszarach górzystych Podkarpacia w kontekście migracji ludności wiejskiej”. *Logistyka* 1: 36-41.
- Duszczyk Maciej. 2012. *Polska polityka migracyjna a rynek pracy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr.
- Iglicka Krystyna. 2009. „Bilans kosztów i korzyści najnowszej fali migracji zarobkowych z Polski oraz konsekwencje tego odpływu”. *Biuletyn RPO. Materiały. Zeszyty Naukowe* 66: 49-54.
- Kałuża-Kopias Dorota. 2014. „Demograficzne skutki międzynarodowych migracji w wybranych krajach Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski”. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 167: 32-42.
- Nowotnik Dariusz. 2011. „Migracje zagraniczne w krajach Unii Europejskiej w warunkach kryzysu gospodarczego”. *Prace Komisji Geografii Przemysłu* 18: 59-70.
- Piklikiewicz Maciej. 2000. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze na przełomie wieków*. Difin: Warszawa.
- Satoła Łukasz. 2013. „Zróżnicowanie wykorzystania funduszy Unii Europejskiej w układzie centrum – peryferia”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Gospodarka Przestrzenna* 320: 176-185.
- Sobotka Tomas. 2009. “Migration continent Europe”. *Vienna Yearbook of Population Research* 7: 217-233.
- Wesołowska Monika. 2011. „Migracje ludności i ich skutki w regionie peryferyjnym (na przykładzie województwa lubelskiego)”. *Barometr Regionalny* 3 (25): 59-65.
- White Anne, Louise Ryan. 2008. “Polish Temporary Migration: The Formation and Significance of Social Networks”. *Europe-Asia Studies* 9: 1467-1502.

Summary

The presented results of the studies of economic migration balance from the perspective of the people living away from their home country. There is analysed the significance of the impact of mobility processes on the functioning of the social and economic system in the areas affected with the outflow of population. The analysis points out the dual nature of the consequences of the migration exodus – from the point of view of an individual, the migrant, and their household, and from a collective perspective of the local environment. The individual evaluation of benefits points to the economic aspects related to the possibility of professional activation of those who were previously unemployed or performed menial jobs, and – which is a natural consequence of the former – the improvement of the quality of life of all the members of the household as well as better perspectives for the future – e.g. related to education. Main threats, on the other hand, were observed in strained interpersonal relations and collapse of relationships, as well as the phenomena related to deteriorated health due to lasting detachment from the family. Evaluation of the consequences of the migration in its social dimension points to the significance of the advantages related to the reduction of poverty and the related pathologies as well as increase in the local activity. In this aspect, the main threats followed from the deteriorated demographic structure and the related risk of collapse of the pension and health pension system.

Adres do korespondencji
dr inż. Piotr Cymanow
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków,
tel. (12) 662 43 29
e-mail: cymanow@poczta.onet.pl